Stručné španělské dějiny

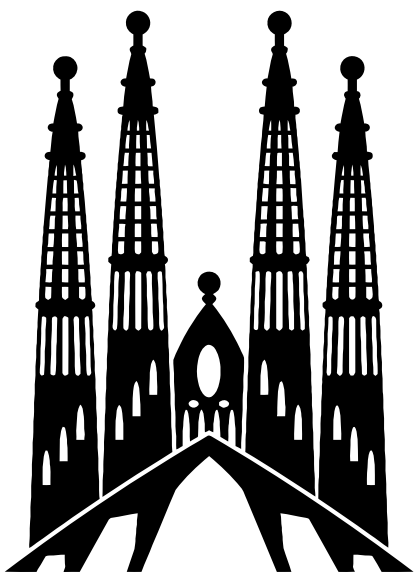

Jeremy Black

LEDA
2021

Úvod

Když Arthur Young navštívil v roce 1787 katalánské Pyreneje, nalezl v nevalném hostinci, kde spal, tvrdé postele, mouchy, krysy a štěnice. V roce 1742 však učinil George Carleton lepší zkušenost, když okusil některá potěšení, která poskytuje Španělsko. Během pobytu v Madridu zažil, jak píše:

> takovou různost vynikajícího ovoce, že musím přiznat, že neznám nic srovnatelného... Jejich králíci nejsou tak dobří jako naši v Anglii. Mají mnoho tetřívků, kteří jsou větší a jemněji opeření než naši. Španělé mají ale málo hovězího, protože v zemi chybí tráva, zato mají mnoho skopového, a to vynikajícího, protože jejich ovce se živí jen dobrými rostlinami. Vepřové je tu výborné, neboť jejich prasata jsou krmena pouze kaštany a žaludy.

Španělsko je subkontinent, jenž předstírá, že je zemí. Jako vládce Iberského poloostrova, na jehož okraj vytlačilo Portugalsko, je zároveň výrazem španělskosti i složitou mozaikou odlišných prostředí a dílčích kultur. V jeho dějinách se odráží napětí, které nepramení jen ze samotného Španělska a jeho regionů, ale také z role, kterou hraje Španělsko ve světě. Od první Kolumbovy cesty v roce 1492 je světový vliv Španělska ústředním motivem dějin. Až do ztráty Kuby, Filipín a Portorika v roce 1898 měly kolonie zásadní význam pro

domácí a evropské postavení Španělska. Navíc, jak uvidíme, pro něj mnoho znamenali politika a válečníci.

Celé dějiny Španělska ovlivňuje „válečná historie", prolínání dnešní svárlivosti s otázkami minulosti. Toto téma bude procházet celou knihou. Je důležité, protože pomáhá vysvětlit, jak jsou místa, která přetrvala (respektive která přetrvala a jsou přístupná), prezentována. Různé průvodce Španělskem a podobné publikace lze číst ve světle těchto „válečných historií". Ty nejsou zdaleka nové, sahají více než dva tisíce let zpět a ovlivnily zejména způsob, jak bylo vnímáno římské dobytí Španělska, a to i soupeři úspěšných generálů. Ale i mnohé novější události se staly předmětem protichůdných výkladů ve své době i v rámci pozdějších interpretací. Jedná se zejména o muslimské výboje, křesťanskou *reconquistu*, habsburskou vládu v 16. a 17. století, bourbonskou centralizaci v 18. století, reakci na Francouzskou revoluci a Napoleona, rozličné cesty liberalismu a konzervatismu od roku 1812 do dočasného zániku monarchie v roce 1931, pozadí občanské války v letech 1936–1939 a tento konflikt samotný, léta Frankova režimu (1939–1975) i o období, jež následovalo.

Tento proces bude pokračovat. Existuje jen nepatrná naděje na depolitizovaný výklad španělských dějin, a to i s ohledem na rozsah, v němž Španělsko utváří jeho historie. Například částečně díky *reconquistě* došlo k dobytí obou amerických kontinentů a objevení tamního zlata a stříbra, které přispělo k ekonomické stagnaci Španělska, podobně jako ropné bohatství dnes způsobuje zaostávání Středního východu.

Výzva k sepsání stručné historie Španělska poskytuje rovněž příležitost k návratu, a to díky hostitelům i těm, s nimiž jsem po této

zemi cestoval. Barcelonu, Bilbao, Cartagenu, Ciudad Rodrigo, Coruñu, Escorial, Granadu, Madrid, Malagu, Pamplonu, Salamanku, San Sebastián, Santiago a Vitorii jsem navštívil, abych zde přednášel. Rád bych poděkoval mnoha akademikům a dalším, kteří zorganizovali tyto cesty a nabídli mi pohostinství. Užitečné poznámky k pracovnímu textu knihy mi poskytli Simon Barton, Silvia Espelt Bombinová, Sergio José Rodríguez González, Enrique García Hernán, Richard Hitchcock, Nicholas Inman, Richard Kagan, Max King, Mark Lawrence, Nick Lipscombe a Heiko Werner Henning. Já i mnozí další jsme se smutkem přijali zprávu o náhlém úmrtí Simona, mého dávného přítele, který zemřel krátce poté. Rád bych

poděkoval rodičům, že mě vzali do Alicante, a Sarah za dovolené v Córdobě, Madridu, Seville a severním Španělsku. Tuto knihu dedikuji přátelsky Tayloru Downingovi.

Kapitola první

Stručná charakteristika země

The rain in Spain stays mainly in the plain. Dobrá, tak tedy ne, ale tato věta, kterou proslavil muzikál *My Fair Lady* (1956) a kterou později parodovala dvojice komiků Flanders a Swann, upozorňuje na potřebu porozumět prostředí ve Španělsku. Věta se nevyskytuje v originále divadelní hry George Bernarda Shawa *Pygmalion* z roku 1913, ale byla použita v její filmové podobě z roku 1938 a proslavena v muzikálu z roku 1956, k němuž napsal texty Alan Jay Lerner. Do španělštiny byla přeložena jako *La lluvia en Sevilla es una maravilla.* (Déšť v Seville je nádherný.) Do češtiny pak *Déšť dští v Španělsku zvlášť tam, kde je pláň.* (Pozn. red.)

Španělsko je pestrá zem a na cestovatele tu čeká řada různých prostředí. Tuto rozdílnost v posledních desetiletích poněkud potlačil rozvoj dopravy, zejména výstavba působivých vysokorychlostních železnic; k nejdůležitějším patří 3100 km dlouhá *Alta Velocidad Española* (AVE), která spojuje Madrid s Barcelonou a Sevillou. V budoucnosti se má rozšířit o tratě z Barcelony do Sevilly přes Valencii a Granadu. První spoj – z Madridu do Sevilly – byl uveden do provozu v roce 1992 a roku 2015 byl protažen do Cádizu. V roce

2004 spojila AVE Madrid s Malagou jízdou trvající dvě a půl hodiny. Zhruba stejně dlouho jede vlak z Madridu do Barcelony přes Zaragozu po trati otevřené v roce 2008 a dlouhé 621 kilometrů. AVE spojuje i Španělsko s Francií. Španělský železniční průmysl má dobrou pověst, ovšem železniční tratě se budují i jinde, například mezi Mekkou a Medínou.

V současnosti rovněž rozsáhlá silniční síť a vnitrostátní letecké služby přispívají ke zmenšování vzdáleností, jinému vnímání času a rychlému zdolávání tras. Jsou důležité i z hospodářského hlediska. Zajistí například, že v Madridu, který je velmi daleko od pobřeží, je možné si dát vynikající ryby ulovené téhož dne ráno. Obyvatelé hlavního města vám potvrdí, že jedí nejlepší ryby ve Španělsku.

Toto vše ale trvá poměrně krátce. Než se začaly koncem 19. století používat k hloubení tunelů vysoce účinné trhaviny, bylo Španělsko zemí definovanou a rozdělovanou svou topografií. Horské hřebeny zvětšovaly vzdálenosti a oddělovaly regiony a k problémům s terénem se přidávalo špatné počasí. Cestovatelé čelili mnoha potížím, pokud se chtěli dostat do země a cestovat v ní.

Nejprve bylo nutné překročit Pyreneje. Tento úkol komplikovalo zimní počasí a jarní tání, které vyvolávalo povodně. Pyreneje sahají až do výše 3404 m. Na dlouho se staly základem politické hranice, která rozděluje dvě oblasti – Aragonii a Navarru. Teprve nedávno byla tato přírodní bariéra překonána, například tunely *Túnel de Vielha* (1948) a *Túnel del Cadí* (1984) ve východních Pyrenejích. V západní části pohoří byl roku 2003 zprovozněn silniční tunel Somport mezi Španělskem a Francií. Ve středních Pyrenejích tunely nejsou.

Cestování po moři bylo problematické, dokud parní pohon nepřekonal obvyklé potíže s větrem nebo s bezvětřím, proudy

a bouřemi. Těmito komplikacemi vynikal zvláště Biskajský záliv na atlantském pobřeží Španělska.

Při cestách Španělskem v roce 1787 si Arthur Young povšiml „špatných silnic". William Stanhope si cestou z Paříže do Sevilly stěžoval, že je nemožné rychle přejet Španělsko jinak než na koni, což je nepohodlné. A pokud nebyl dostatek mul, musel cestovatel použít jeden potah i na vzdálenost stovek mil. Zvláštnost Navarry a ještě více Baskicka souvisí s přírodní bariérou mezi nimi, třebaže historicky byly ještě nepřístupnější Asturie a Kantábrie. Vzdálenost mezi Madridem a Barcelonou, jakkoli zmenšená železnicí, podstatně přispívá k jejich vzájemné politické nevraživosti.

Španělsko není až tak velké, aby se dalo postihnout jednoduchou zeměpisnou charakteristikou. Je to ovšem přece jen velká země, podstatně větší než Anglie. Se svými 506 000 km^2 je čtvrtou největší evropskou zemí po Rusku, Ukrajině a Francii. Typické pro Španělsko je to, že tu neexistuje žádné velké říční povodí, jistě nic velikostí srovnatelného s povodím Nilu, Mississippi, Dunaje či Jang-c'-ťiang.

Významným formujícím faktorem je náhorní planina Meseta, díky níž je průměrná nadmořská výška v zemi 660 m. Meseta pokrývá většinu středního Španělska a je ohraničena skoro na všech stranách horskými hřebeny, zejména Kantaberským pohořím na severozápadě, Sierrou Morenou na jihu a Iberským pohořím na severovýchodě. Za posledními dvěma se nacházejí dvě rozlehlá údolí řek Guadalquivir a Ebro. Ta první teče v Andalusii, druhá v Aragonii. Za nimi se pak tyčí vysoké hory – Sierra Nevada a Pyreneje. Mezi některými pohořími a pobřežím jsou pobřežní roviny, které mohou nabývat na velikosti i významu, protože jimi protékají

k moři velké řeky, zvláště Ebro a Guadalquivir. Řeky Duero a Tajo ústí do moře v Portugalsku – první v Portu, druhá v Lisabonu.

Pobřežní planiny jsou mnohem užší severně u Kantaberského pohoří a na jihu u Sierry Nevady. Tamní výhledy jsou orámovány, téměř až definovány horami. Španělsko sahá ke Středozemnímu moři, Atlantiku, portugalské hranici a k Pyrenejím, které tvoří hranici s Francií.

Pobřežní oblasti se mezi sebou velice liší geologicky, klimaticky i zemědělsky. Kromě toho je všeobecně mnohem snazší plavit se ve Středomoří než po Atlantiku. Plavba mezi oběma moři byla značně obtížná. Zvláště silný západní proud při ústí do Středozemního moře velmi komplikoval snahu veslic či plachetnic plout na západ. Tomu se dalo částečně pomoci využitím spodního zpětného proudu podél severního pobřeží – proto dokázali Féničané plachtit ze Středomoří do Cádizu.

Španělé mají své zámořské državy, konkrétně Baleáry a Kanárské ostrovy, ale rovněž pobřežní enklávy Ceutu a Melillu v Maroku. Poslední dvě jsou španělským ekvivalentem Gibraltaru, ovládaného od roku 1704 Británií, ačkoli španělská vláda jakékoli podobné srovnání odmítá. Někdejší španělské impérium je minulostí, ale kdysi bývalo největší a nejvýznamnější na světě.

Geologická variabilita způsobuje velké kontrasty klimatu, které jsou pro Španělsko typické. V Kastilii, kterou tvoří Meseta, jsou chladné zimy a velmi horká a suchá léta, takže se tu těžko žije i hospodaří na půdě. U Středozemního moře převládá středomořské klima a v severozápadní části země, Galicii, dominuje klimatický režim atlantského charakteru. Galicie se v tomto ohledu velmi podobá Bretani a západní Anglii také významným zastoupením ryb na jídelníčku místních obyvatel a rozsahem dešťových srážek, které

přispívají zalesnění a také produkci mléka, která je v této oblasti ojedinělá. Výrazně se tu také dává přednost cideru před vínem.

Ve středním Španělsku v oblasti Mesety, zejména staré (či severní), relativně nezalidněné Kastilie, jejíž větší část náleží do povodí řeky Duero, se obyvatelstvo zaměřuje na zemědělství, zvláště na pěstování pšenice. Díky dostatku vody a systému zavlažování je mnohem hustěji zalidněné pobřeží Středozemního moře. Zdejší intenzivní zemědělství produkuje mnoho rozličných plodin včetně citrusů a rýže. Odlišné prostředí se přímo promítá do různorodosti životního stylu ve Španělsku: těžký život zemědělců v Mesetě je nesrovnatelný s životem rolníků na zavlažovaných ovocných farmách (*huertas*) kolem Valencie, kde je život zase naprosto jiný než v rybářských osadách rozptýlených podél kantabrijského pobřeží.

Moderní technologie vnesly do života zásadní změny. Z mezkařů, o kterých se zmiňuje Miguel de Cervantes v románu *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha* (1605–1615) a kteří zásobovali Madrid čerstvými rybami, se stali řidiči nákladních automobilů. Zemědělská mechanizace potlačila kontrast mezi námezdními bezzemky (*braceros*), pracujícími na velkých latifundiích Andalusie, a sedláky, obdělávajícími malá hospodářství zvaná *minifundie*. V podstatě venkovského života však došlo i k jiným změnám než jen k prosté mechanizaci. Úvahy o zdejším různorodém prostředí jsou stále živým tématem současnosti.

Kuchyně
Dostupnost určitých potravin a typické pokrmy se úzce vážou k prostředí, v němž lidé žijí. Souvisejí ale také s historií, zejména